

And the third is citizen organization, such as the Cultural Environment Movement in the United States and internationally. The Cultural Environment Movement (CEM) is a non-profit coalition of independent organizations and individual supporters in every state of the U.S. and 57 other countries on six continents, united in working for freedom, fairness, gender equity, general diversity, and democratic decision-making in media ownership, employment and representation. It is an independent citizen voice in cultural policy-making.

For more information, e-mail CEM@libertynet.org, or write P.O. Box 31847, Philadelphia PA 19104.

References

- Auletta, Ken (1993). "What Won't They Do," *The New Yorker*, May 17: 45-46.
- Entman, Robert M. (1994). "Violence on Television News: News and 'Reality' Programming in Chicago." *A Report Commissioned and Released by the Chicago Council on Urban Affairs*.
- Gerbner, George (1995) "Television Violence: The Power and the Peril." In Gail Dines and Jean M. Humez (eds.) *Gender, Race, and Class in Media: A Critical Text-Reader*. Sage Publications, Inc.: 1995.
- Johnstone, John W.C., Darnell F. Hawkins, and Arthur Michener (1994). "Homicide Reporting in Chicago Dailies." *Journalism Quarterly* 71(4): 860-872.
- University of Miami Office of Media Relations, August 18, 1994.

Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Kervan Ticareti

Özet

Bu disiplinlerarası çalışmada yüzyıllar boyu Avrasya ticaret yollarında gözlemlenen, altın çağını özellikle Osmanlı döneminde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşamış olan kervan ticareti yeniden ele alınmaktadır. Şimdiye kadarki çalışmalarda varsayılanın aksine kervan ticaretinin yalnızca iktisadi bir etkinlik olmadığı, aynı zamanda kültürlerarası ilişkiler ve iletişim açısından da önemli bir işlev üstlendiği savunulmaktadır. Bununla kalmayıp, kervan ticaretinin kültürel ve iletişimsel boyutunun iktisadi boyutuyla koşut olduğu gibi aynı zamanda bir altyapı oluşturarak onun olmazsa olmaz koşulunu da sağladığı vurgulanmaktadır. Yazıda, dil ve para arasındaki işlevsel benzerliklerin altı çizilmekte, iletişim ve bilginin piyasa yapısı ve ticari etkinlikle ilişkileri ele alınmaktadır. Son olarak, kervan ticaretinin Akdeniz dünyası ölçeğinde hem karada hem de denizde geçerlilik taşıyan kendine özgü bir mantığı olduğu tezi savunulmaktadır.

Eyüp Özveren
ODTÜ İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi

Caravan Trading as a Medium of Mass Communication

Abstract

This paper, by way of an interdisciplinary venture, re-investigates the phenomenon of caravan trade, a mode of commercial organization witnessed for centuries in Eurasian trade routes that had lived its golden age during the period of Ottoman rule in the Middle East and North Africa. In contradistinction to previous studies, it is argued that caravan trade is not an exclusively economic phenomenon, but instead it assumes an important intercultural and communicational role. Furthermore, this intercultural and communicative dimension is not only parallel to its economic function but also a *sine qua non* for it, since without this infrastructure trade could not function smoothly. The intricate interrelationships among money and language are underscored, as well as emphasizing the connections of communication and knowledge with market structure and commercial conduct. Finally, it is concluded that caravan trade displays a specific logic of its own that had been widely encountered on land as well as on sea within the confines of the Mediterranean world.

Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Kervan Ticareti

"Euphemia'ya yalnız alıp satmak için gelinmez, aynı zamanda, geceleri, pazaryeri çevresinde yakılan ateşlerin yambaşında, çuval ya da fiçılara, belki de yaygılara oturup, birinin ağzından çıkan her sözcüğe karşılık -"kurt," "kızkardeş," "define," "cenk," "uyuz illeti," "aşıklar" gibi diğerleri de hemen kendi kurtlarla, kızkardeşlerle, definelerle, uyuz illeti, aşıklar ve savaşlarla ilgili öykülerini anlatır. Ve bilirsin ki, her en uzun gün ya da gecede, ya da her gece giündüz eşitlendiğinde anuların takas edildiği Euphemia'dan geri dönerken, önündeki uzun yolculukta, devinin sallantısı ya da teknenin dalgalarla devinimine karşı uyanık kalmak için anuların bir bir çağrıştırmaya koyulduğunda, senin kurt başka kurtlara, kızkardeşini başka kızkardeşlere, cengin ise bambaşka cenklere dönüşecektir."

-Italo Calvino (1972), *Le Città invisibili*.

1. Seyahatnamelerden bir Kervan

Tanzimat sonrası Osmanlı İmparatorluğu üzerine gözlemleri ilkin Fransızca yayınlanan, 1856 yılında da görüldüğü haklı ilgi üzerine İngilizce'ye çevrilen M. A. Ubcini, başka pek çok konuda olduğu gibi, geleneksel kervan ticaretinin örgütlenmesiyle ilgili olarak da çok ilginç bazı saptamalarda bulunmuştur. Ubcini'ye göre, Osmanlıların gözünde harp sanatlarından hemen sonra gelecek denli değer verilen ticaret sonucu tüccar, toplumda çok özgün bir yer edinmiştir. Ondokuzuncu yüzyıl ortalarında bile, Doğu'nun bir ucun-

dan diğerine deve kervanlarıyla uzun yollar katedip ulaşan tüccarlar yalnız mal değiş tokuşunu gerçekleştirmekle kalmayıp, İtalyan yazar Italo Calvino'nun vurguladığı türden çok başka ekinsel işlevleri de yerine getirmektedirler (Calvino, 1972). Tüccarlar kusursuz birer gezgin ve konuk oldukları gibi, aynı zamanda dile getirdikleri eşsiz öykü ve şiirlerle de toplum gözünde seçkin bir yer edinmektedirler. İşte bu gibi işlevleriyle tüccarlar, geleneği yaşatmak ve kuşaktan kuşağa aktarmakta, düşüncelerin yayılmasını sağlamakta, ve tıpkı geçtikleri birbirinden uzak ülkeleri biraraya getiren ırmağlar gibi, güzergahları üstündeki kendi içine kapanık, durağan küçük yerleşim birimlerini birbirine yakınlaştırıp kaynaştırmaktadırlar. Ubcini'ye göre, herhangi bir Asya yerleşiminde, İsfahan ya da Mekke'den büyük kervanın gelişini kendi gözüyle görmemiş hiç kimse tüccarın "toplumsal değeri" hakkında doğru bir düşünce sahibi olamaz. Böyle bir yerde, kuşların göç mevsimi kadar doğru bir öngörüyle, kervan gelmeden daha birkaç gün önce bölge nüfusu ayağa kalkar. İkibine yakın deveden oluşan kervan sonunda beklendiği gibi sayısız tüccar ve gezginle birlikte gelir. Bu tüccar ve gezginler Atlas dağlarından Ganj nehrine, Kafkasya'dan Arabistan yarımadasına kadar bilinen hemen tüm dilleri konuşurlar. Kervan durduğunda ortaya serilen mallar o bölgenin bir yıllık tüketim gereksinimlerini karşılayabilecek kadar çok ve çeşitlidir.

2. Tüccarın Öyküsü, Öykünün Coğrafyası

Bizim açımızdan asıl önemlisi, akşam olup da ticarete bir son verildiğinde, kervan geceyi geçirmek için konakladığı zaman ortaya çıkan görünümüdür. Bir yandan yiyecekler hazırlanırken, yörenin insanları tüccarların çevresini sarıp, onlardan geldikleri yerlerle ilgili bilgi alır ya da yolları üstünde topladıkları en yeni ve en umulmadık haberleri öğrenmeye koyulur. Ubicini'ye göre, Avrupa'da Kutsal Yerler'i ziyaretten dönen bir ortaçağ gezgini bile bu kadar ilgili ve istekli bir dinleyici kitlesini çevresinde bulamamıştır. Genel olarak yılın geri kalan kısmında kendi küçük dünyasında içe dönük bir yaşam süren bu insanların merakı bu sıradışı günde giderildikten sonra, öykü anlatıcılığı ile ünlenmiş bir tüccar, Doğu'nun dillere destan *Binbir Gece Masalları*'ndan herhangi birini kendine özgü renkler katarak anlatmaya koyulur. Neden sonra, sözünü bağladığında bile dinleyicilerdeki derin sessizliğin bir süre daha uzaması, tartışma götürmez ustalığının bir göstergesi olsa gerektir (Ubicini, 1856: 309-311).

Bir yaklaşıma göre, hava karardıktan sonra başlayan bu seyirlik anlatılar geceye, ölüme ve herşeyin sessizliğe boğulacağı o uykuya meydan okumaktır, tıpkı Şehrazat'ın *Binbir Gece Masalları*'nda biri diğerine açılan öyküler anlatarak geceyle gelen ölümünü dize getirmesi gibi (Foucault, 1977: 117). Diğer bir deyişle, öykü anlatarak mutlak sona karşı binbir sayısının çağrıştırdığı sonsuzluğu bir seçenek olarak savunmaktır bu uğraş (Borges, 1994b: 51). Ta ki anlatının bu karmaşık labirentinde, ölüm yolunu yitirip Şehrazat kurtulana kadar.

İlk bakışta bu öykücülük bir çeşit ilkel eğlence türü ya da ekinsel etkinlik gibi görülebilir. Gerçekten de, kökeni modernizme dayanan romandan daha önceki çağlarda öykü anlatmak başlı başına toplumsal bir iletişim yöntemi olagelmıştır. Eski Anadolu'da olsun, Eski Yunan'da olsun, sonradan Homeros'ta simgeleşen destansı öyküler şiirsel bir kurgulama ile ve müziğe uyarlanarak geniş kitlelere eğlendirici bir

biçimde sunulur ve böylece kahramanlığa dayalı bir gelenek inşa edilirdi. Bu sunumlarda anlatıcı, ekinsel benzerlik ve farklılıkların ustaca bir bileşimini teknik özgünlüklerle besleyerek dinleyici kitlesinin ilgisini uzun süre diri tutmayı başarırdı (Finley, 1982: 29-31; Vernant, 1990: 206). Ancak anlatıcılığın şu ya da bu biçimde yaşayagelmesi, onun unutmaya karşı belleği, bireyselleşmeye karşı toplumsallığı, kültürel kısırlaşmaya karşı doğurganlığı gündemde tutan kalıcı bir direniş biçimi olduğu izlenimini uyandırmıştır (Minh-ha, 1989: 119-51). Çok yönlü sanatçılığının yanısıra çağımız düşününün özgün isimlerinden biri olan Pier Paolo Pasolini, günümüzde karabasan gibi insanın üzerine çöken sıradanlığa karşı kutsallıkla yüklü söylencelerin ve cinselliğin aykırı yaratıcılığına yönelerek (Pasolini, 1983), Doğu'nun ünlü *Binbir Gece Masalları*'nı, Avrupa ortaçağındaki benzerleriyle birlikte *Trilogia Della Vita* adlı senaryo çalışmasında yeniden yorumlamıştır (Pasolini, 1975). Yine günümüz matematikçisi Ivar Ekeland, şans, kader, olasılık, belirsizlik ve risk gibi kavramları irdelerken İskandinav sagaları ile çağdaş matematiğin koşutluklarını vurgulama yolunu seçmiştir (Ekeland, 1993). Masal dünyasıyla matematik arasında köprü görevi üstlenen bu kavramlar, aşağıda göreceğimiz gibi, ticaretin dünyasına hiç de yabancı değildir.

Geleneksel seyirlik bağlamında, anlatıcı bir yandan kendini ya da kendi benzerlerini anlatının odağına yerleştirerek kahramanlaştırırken, diğer yandan hem kendi kimliğini kurgular hem de başkalarının aynı anlatı sürecinde yer alarak kendi benliklerini oluşturmalarına yön verir (Myerhoff, 1982: 100, 104, 105). Kervan ticaretiyle birlikte görülen öykücülük türü, bir yandan öykü anlatanı görelilik olarak üstün bir konuma yerleştirirse de, diğer yandan dinleyicilerin bir ölçüde beklentileriyle öykünün gidişini etkileyebilmelerine olanak sağladığı için katılımcı bir nitelik taşır. Bu yüzden, söz konusu seyirlik izlenince, sonu baştan kestirilemeyen, karnavala yabancı bir kültürel ortamda, karnavalımsı bir deneme ve yanılma sürecini andırır (Kristeva, 1980: 78-79).

Alman eleştirel düşünür Walter Benjamin'e göre öykü anlatmanın özgüllüğü üretim süreci açısından bir zanaat olması; ister yerleşik, ister gezgin, bir zanaatkarın aynı diğer kullandığı hammaddeler gibi zaman içinde kuşaktan kuşağa ve coğrafya düzleminde bir yerden ötekine aktarılan öyküleri kendi deneyimleri ışığında yeniden yoğurmasıdır (Benjamin, 1968a). Bu bağlamda öykü anlatmayı iş edinen kimse üretimsel işlevi nedeniyle bir zanaatkar olsa da, bir başka açıdan yaklaşıldığında tüccar kimliğinin öne çıktığına tanık olunabilir. Eğer asıl önemli olan coğrafya düzleminde hareketlilik ise, bir öykünün bilindiği yerle bilinmediği yer arasında salt yer değiştirmesi bile değer kazanmasına neden olmaktadır. Sonuçta tüccar, aynı ticaretini yaptığı diğer mallar gibi, öyküyü de değersiz olduğu bir yerden alıp değerinin daha yüksek olacağını kestirdiği bir başka yere taşımakta ve bu işten bir anlamda kazanç sağlamaktadır. Ünlü İngiliz yararçı (*utilitarian*) düşünür ve iktisatçı Jeremy Bentham, onsekizinci yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda yolculuk ederken, Karadeniz dünyasında yerleşmiş bulunan William Eton adlı çekirdekten yetişme tüccar dostuna, "hiç değersiz bazı şeylerin sadece yer değiştirmekle nasıl değer kazanabileceğini bilecek kadar iyi bir politik iktisatçı olan siz" şeklinde hitap eder (Tappe, 1950: 72). Öyleyse, anlatıcı için öyküyü bilindiği bir yerden bilinmediği bir yere taşımak değer farkını yaratmaya yeterlidir. Ancak dinleyicilerce zaten bilindiği bir ortamda söz konusu öyküyü anlatmakla kendini yükümlü sayan bir anlatıcı, öyküyü kendince yorumlayarak, sanki öykü bir plastik maddeymiş gibi onu biçimden biçime sokarak, bir zanaatkarı andırır biçimde yeni bir değer yaratmak zorunda kahr. Denebilir ki, öyküler söz konusu olduğu zaman, bir tüccar dört duvar arasında sıkışıp kalmadıkça zanaatkar olma gereğini duymaz.

Büraya kadar vurguladığımız özelliklerin ışığında bir tüccarın, öyküleri kendi uğraşının mantığına uygun bir biçimde, tıpkı diğer mallar gibi, getirisi için derleyip topladığı ve yeniden başka dinleyicilere anlattığı gerçeği ortaya çıkar.

Ancak yakından incelendiğinde, söz konusu durumun, sınırlı bir bireysel harcama ve yarar aritmetiğinin çok ötesinde bir başka toplumsal işlevi daha olduğu, bir olmazsa olmazlık özelliği taşıdığı anlaşılacaktır.

Toplumsallığın tanımlandığı bu tür birimlerin oluşumunda bu gibi iktisat dışı ilişkilerin önemi yakın dönemde sürdürülen toplum bilimleri çalışmalarında gözlemlenmiştir. Siyasal olarak dağınık Ortaçağ Avrupa'sında Hristiyanlığın Latince temelinde sağladığı ideolojik ortak paydanın kültürel iletişim açısından "altyapısal" önemi toplumbilimci Michael Mann tarafından vurgulanmıştır (Mann, 1986). Ulusalçılığın kökenleri ile ilgili özgün bir kültürel antropolojik yaklaşım geliştiren Benedict Anderson ise birebir tanışma ve kan bağlarını aşan imgelem topluluklarının (*imagined communities*) kurgulanmasını irdelerken, matbaa kapitalizminin aynı metinleri okuyan bir kitle yaratma işlevini öne çıkarmıştır (Anderson, 1991). Toplum bilimleriyle yazın arasındaki sınırın giderek anlamsızlaştığı günümüzde, Latin Amerikalı yazar Vargas Llosa, yerli anlatıcılık geleneği ekseninde kültürel kimlik ve farklılık temalarını modernizm, etik ve uygarlık süzgecinden geçirerek ele aldığı, öykü anlatıcı anlamına gelen *El Hablador* adlı romanında, bir yerden ötekine giderek öyküler anlatan kimselerin, birbirinden kopuk yaşayan göçer yerli gruplarının haberleşmesini sağlayarak, ekin sel bağlarının devamlılığı açısından taşıdığı yaşamsal önemi anlatır (Vargas Llosa, 1990: 92-93).

Kanımızca, kervan tüccarlarının her iklim ve zamanda ticaretle öykü anlatıcılığını birlikte sürdürmeleri yukarıdakilere benzer bir toplumsal işlev bağlamında anlaşılabilir. Tüccar geniş bir coğrafya içinde oradan oraya hareket ederken birbirinden kopuk insan kümelerinin arasında bir bağ kurmaktadır; genel olarak her biri kendini yerel kimliği içinde algılayan bu insan kümelerine, daha geniş bir insan topluluğunun birbirinden farklı ama farklılıkların ötesinde de bir takım en küçük ortak paydalara sahip alt birimleri olduğu bi-

lincini aşmaktadır. Tüccarların dağarcığındaki öykülerin bu coğrafya içinde hareketi, ancak böyle bir coğrafyanın insanların zihninde toplumsal olarak kurgulanmasına bağlıdır. Diğer bir deyişle, tüccarlar bir yerden diğerine gidiş gelişleri ve gittikleri yerlerde anlattıklarıyla böyle bir coğrafya birimini toplumsal olarak kurgulamaktadırlar. Tüccarı çapulcu ya da hırsızdan ayıran uzak yerlerden gelmesi değil, uzak yerlere tekrar tekrar gidip gelebilmesi, böylelikle meşru bir aracı niteliğini taşımasıdır ki, bu konum ancak tüccarların kültürel farklılık ekseninde anlattıklarıyla ileri geri hareket edebilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Sonuçta, ticaretin olası dünyası ancak öykülerin örüntüsüyle meşru bir iletişim altyapısı olarak inşa edilmektedir. Pek çok birbirinden bağımsız anlatıcının sonuçlarını hiç düşünmeden doğaçlama davranışlarının bir sonucu olarak ayrı ayrı anlatılar, bir coğrafyayı kurgulamakla kalmamakta, *Binbir Gece Masalları* gibi çetrefil ve sonsuza değin değişecek bir dokuyu da örmektedir (Borges, 1994b: 53, 62). Bu süreç, yapısı açısından onsekizinci yüzyılın son çeyreğinde Adam Smith'in kavramsallaştırdığı, o herkesin kendi çıkarını kollarken hiç düşünmeksizin toplumsal yararı da arttırdığı pazar ekonomisi imgesine koşuttur (Smith, 1976: 19).

3. Bir Tüccar, İki Koz: Para ve Dil

Çok dilliliğin kökeni, *Kıyas-ı Enbiya* adlı bir örneği daha ondördüncü yüzyılda Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiş bir söylenceler dizgesine göre Babil kulesinin çöküşüne dayanır (1978: 46). Tek dillilikten çok dilliliğe bu geçişin en önemli sonucu diller arasında çevirinin kaçınılmaz bir olgu haline gelmesidir (Steiner, 1993). Bu kırılma noktasından sonra artık insanlık için iletişim yüzyıllar boyu ancak ve ancak çeviri bağlamında bir olasılık olarak ortaya çıkmıştır. Yazık ki çevirinin yaşamsal önemi uzun süre gözardı edilmiş, sanki çeviri yokmuş gibi bir varsayım ile iletişim algılanmaya devam edilmiştir. Bu varsayımın temel dayanağını da çevirinin dil-

ler arasında birebir bir teknik ilişkiye dayandığı ve dolayısıyla iyi çevirinin şeffaf çeviri olduğu tezi sağlayagelmıştır. Anlamın sözcük ya da tümcelerden bağımsız olduğu ve daha önce geldiğine dayalı bu yaygın ama yanlış anlayışta, iletişimin çeviri bağlamında nasıl köklü bir kırılmaya uğradığı haliyle gözden kaçagelmıştır. Ancak dilbilimin modernizmden sonra geçirdiği yapısal değişiklikler sonucu dil, yazı, anlam ve biçim ilişkileri yeni bir çerçeveye oturtulmuştur. Yüzyılımızda çevirinin dilin geleneksel sınırlarını ve tutuculuğunu zorlayan bir kültürlerarası iletişim kapısı olabileceği, ona yeni bir ayna tutabileceği gerçeği giderek dikkati çekmektedir (Benjamin, 1968b). Bu yeni çerçeve içinde çevirinin şeffaflık varsayımından kurtulup görünürlük kazanmasına artarak tanık olunmaktadır.

Kervan tüccarlarının öykü dağarcığında serpilip gelişen *Binbir Gece Masalları*'nın Batı dillerine çevirilerini henüz 1930'lu yıllarda inceleyen Latin Amerikalı yazar Jorge Luis Borges özellikle Almanca'ya yapılmış çevirilerin, fantastik bir yazın geleneği ışığında geçirecekleri bir dönüşümle nedimli zenginleşebilecekken, bu fırsatın sırf şeffaflık ve asla bağlı kalma saplantıları yüzünden değerlendirilememiş olmasına hayıflanmıştır (Borges, 1994a: 215-17). Sonuç olarak, çevirinin düşünsel bağlamda keşfi, ancak kuramsal ve estetik düzeyde ikinci bir Babil kulesinin yirminci yüzyılda çöküşünden sonra gerçekleşebilmiştir.

Yakın zamana kadar egemen iktisat kuramlarının temel varsayımlarından biri piyasaların tam ve maliyetsiz bilgi sayesinde rasyonel biçimde karar veren tüketici ve üreticilerden oluştuğu, dolayısıyla ekonomide sürtüşme (*friction*) olmadığı inancıydı. Keynes'e kadar sorgudan yakasını kurtaragelmış klasik yaklaşımın ortak paydası, iktisada damgasını vuran mallar dünyasının gerçekliği ile karşılaştırıldığı zaman, paranın bir tül den ibaret olduğu inancıydı. Bu görüşe göre, para malların mallar ile değişimini kolaylaştırmaktan öte bir iktisadi işlev taşımaz. Bu iktisat anlayışı ile çeviriyi

yoksayan şeffaf iletişim alayışı arasındaki koşutluk dikkate değer bir saptamadır. Nasıl iktisatta bu yaklaşımın sorgulanması sonucu ortaya parasal kırılmalar ve sürtüşme sonucu doğan maliyet ve özgün durumları öne çıkaran yeni kuramsal bakış açıları çıktıysa, iletişim açısından da bu çeşit çeviriden kaynaklanan sürtüşmelerin sonuçlarını ele almak zorunludur. Dil farklılıklarının olduğu yerde, bilgi ancak çeviri aracılığıyla ve ister istemez değişime uğrayarak bir topluluktan diğerine aktarılabilir. Bu aktarma işlevinde birden fazla dili bilen kişinin vazgeçilmez bir işlevi ve bu işlevden kaynaklanan bir toplumsal gücü vardır. Dahası, bu kişi bilgi, hüner ve gücünü kullanarak çeviri işlemini bilinçli bir biçimde kendi yararına uygun biçimde yönlendirebilir. İşte kervan ticaretinde yer alan kimselerin Ubicini tarafından vurgulanan çok dil bilme özelliği bu nedenle bir rastlantı değildir. Tam tersine, bu tüccarlar iletişimin çok dillilik yüzünden sınırlandığı bir ortamda, kendi işlerine gelen bir cambazlıkla bu sınırları istedikleri gibi esnetebilmekte ve bundan da bir kazanç sağlayarak kendi aracı konumlarını pekiştirebilmektedirler.

Para ile ilgili iktisadi tarih çalışmaları, parayı bir tül gözüyle görmezlikten gelen egemen kuramsal yaklaşıma örtük bir başkaldırı niteliği taşıyagelmiştir. Paranın iktisatta bir tül olarak kavramsallaştırılabilmesi ancak değerinin ekonomik süreçlerden tümüyle bağımsız ve değişmez bir ölçü olduğunun kanıtlanmasına bağlıdır. Oysa para tüm ölçülerden farklı, ölçme amacıyla kullanılırken bir yandan da kendi değeri değişen bir ölçü olagelmiştir (Vilar, 1974: 12). Dolayısıyla, tek bir para biriminin bile varlığı, bu özellik nedeniyle onu ölçü aracı olarak kullananlara bir açılım alanı sağlar. Durum böyleyken, çağımızdan önceki uzun mesafe ticaretini inceleyen iktisat tarihçileri, iktisadi etkinlik açısından güçsüz devletlerin egemen olduğu ortamlarda çok para birimliliğinin yaygınlığını saptamışlardır (Weber, 1981: 246-49; Pirenne, 1952: 38). Bir pazarda birden fazla para biriminin yürürlükte olduğu, ya da bir ticaret yolu üstünde hemen her bir pazaryerin-

de başka bir para birimine rastlanan durumlar tüccara önemli bir işlev yükler. Bir tüccarın para ile değişim arasındaki bu kaygan zeminde yol alışının, eski zaman bilicilerinin göstergelerle benzerlikler arasında el yordamıyla ilerleyişine benzerliği bir rastlantı olmasa gerektir (Foucault, 1970: 173). Değişik para birimlerinin değerleri arasındaki ilişkiyi kendi ayrıcalıklı bilgi ve birikiminin ışığında bilinçli bir biçimde kendi yararına yönlendiren tüccar ek bir kazanç kapısını açmakta gecikmez. Bu açıdan bakıldığında, tüccarın değişik paralar arasında çizdiği öznel izlek ile değişik diller arasında çevirmen olarak üstlendiği esnek işlev yalnız ortak bir davranış stratejisine dayanmakla kalmaz, aynı zamanda ona ilişkin kurduğu diğer insanlar karşısında belirgin bir görel üstünlük de sağlar.

Aynı konuya bir başka açıdan bakıldığında, elden ele dolaşırken paranın çizdiği izlek ile dilden dile dolaşırken anlatıların kurguladığı toplumsallık temeli arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu yüzden daha 1930'larda, İtalyan faşizminin toplumsal anatomisini irdelemek isteyen Fransız yazar Marguerite Yourcenar, paranın elden ele dolaşım izleğini anlatısının odağına yerleştirerek değişik toplumsal kesimlerden insanları ilişkilendirme yoluna gitmiştir (Yourcenar, 1984). Yine aynı dönemin bir başka önemli modernisti olan Ezra Pound'u bu bağlamda anmak gerekir. Klasik yaklaşımı benimsemiş pek çok iktisatçının bile Keynes öncesinde iktisadın gerçek dünyasına yabancı, suyu bulanıklaştıran önemsiz bir ayrıntı gözüyle baktıkları para olgusuna, sanatta kalıcı değerleri savunagelmiş olan Pound, sayfalarca yazı yazacak kadar önem vermiştir (Pound, 1973).

Yeni kurumsal iktisat teorilerinin çıkış noktası, ekonomide sürtüşmenin yeri ve neden olduğu özgül niteliksel maliyetlerin (*transaction cost*) vurgulanmasına dayanır. Gerçekten de, tüm üretici ve tüketicilerin hemen herşeyi hiçbir bedel ödmeden bildikleri bir pazarda, kıt bir kaynak olmaktan çıkan bilginin hiçbir değeri olamaz. Ancak herkesin her-

şeyi sıfır maliyetle bilemediği bir ortamda bilgi, birdenbire değer kazanır ve bilgi sahibi olanlarla olmayanlar arasında köklü kazanç farklılıkları yaratmaya başlar. Avrupa tarihçisi Henri Pirenne, yerel kıtlıkların yaygın olduğu ortaçağda, tahıl ürününü, bol olduğu ender yerlerden birinde ucuza kapatan bir tüccarın, bu tahılı uzak bir kıtlık yöresinde pazarlayarak kısa sürede, nasıl büyük karlar edebildiğini anlatmıştır (Pirenne, 1937: 46-47). Geniş bir kâr çerçevesine olanak tanıyan bu ticaretin temel ilkesi “ucuza alıp pahalı satmak” şeklinde özetlenebilir. Sırf bu yüzden Ortaçağ düşünürleri, dinsel söylem içinde, bu çerçeveyi daraltacak bir “adil fiyat” kuramı oluşturmak için kafa yormuşlardır. Öte yandan, Asya kervan ticareti bağlamında tüccarların küçük miktarlarda alış satışı gerçekleştirmek için çok sayıda pazaryerini gezip, bir yandan alım için üreticiyle arasından elden geldiğince her türlü aracıyı çıkarırken, diğer yandan da tüketicinin ayağına kadar gittiği görülmüştür (Steensgaard, 1974: 30).

Uzun mesafe ticaretinin dünyasında en önemli etkenlerden biri bu sektörde yoğunlaşan tüccarların tekellerinde tuttuğu daha geniş, daha kolay, ve daha çabuk bilgi edinme olanaklarıdır. Bu bakımdan, tüccarların dağılık azınlık kümelerine bağlı alt kimlikler taşıması bir rastlantı değildir (Pirenne, 1952: 119-120). Tarih boyunca, örneğin dağılık Rum, Ermeni ve Musevi nüfusların uzun mesafe ticaretindeki başarısı, ticaret yolları üzerinde bulunan kendi yerleşik soydaşlarından edindikleri sürekli bağlantı, konaklama, ve iletişim olanaklarıyla yakından ilintilidir. Benzer bir durum özellikle İran ve Turan ağırlıklı Avrasya ticaretinde etkin olan Hindistan kaynaklı dağılık tüccar kolonileriyle ilgili olarak gözlemlenmiştir (Dale, 1994: 133). Sonuçta, her bir etnik küme içinde, hem birden çok dil kullanımı hem de belli ticari işlemlerle ilgili uğraş sınırları birikimi korunagelmış olduğundan salt böyle bir kümeye bağlı olmak bir tüccara iktisadi anlamda olumlu dışsallıklar (*externalities*) sağlayabilmektedir (Steensgaard, 1974: 26; Braudel, II, 1982: 167).

4. Haberi Tüccardan Almak

Kervanların mallarla birlikte taşıdığı öykülerin, ticaretin toplumsal coğrafyasını kurgulamakta nasıl yaşamsal bir işlev üstlendiğini yukarıda gördük. Ancak bu ekinsel altyapı oluştuktan sonra, uzun yol ticareti kalıcı bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte kervanlar yalnız öyküler taşımakla kalmamış, iktisadi yaşam açısından çok daha yakından bir önem taşıyan haber ve bilgi akışkanlığını da sağlayagelmiştir. Bu yüzden iktisat tarihi çalışmaları ticaretin haber ve bilgi ile ilişkisini önemserken, öykücülük kapsamında gelişen anlatı geleneğiyle bağlantısını gözden kaçırmışlardır.

Walter Benjamin öykü ile haber arasındaki temel farkı şöyle özetler:

Haberin değeri yeni olma özelliği taşıdığı zaman diliyle kısıtlıdır. Haber anlık bir olgudur, ve yayıldığı ölçüde haber olmaktan çıkar. Diğer bir deyişle, doğası gereği yayılarak, haber bindiği dalı keser. Buna karşılık öykü, etik değerlerle bağıntılı dersler içeren özü açısından zamana karşı kalıcıdır. (Benjamin, 1968a: 90)

Bu ayrımın ışığında, haberin alıcı ve vericiler arasındaki eşitsiz dağılımı, vericilere zamanla sınırlı, yani geçici üstünlükler sağlar. Vericilerin konumsal üstünlüklerini koruyabilmeleri yeni haberler edinmelerine bağlıdır. Konumuz kapsamında, bir tüccar sürekli yeni haber edinmek, bu haberin sağladığı piyasa yararını zamana karşı yarışarak, henüz aynı haberi edinmemiş rakiplerinden önce değerlendirmek zorundadır. Küçük büyüklü çok sayıda kervan tüccarının etkin olduğu pazarların bu rekabetçi görünümüne karşın ayırıcı bir özelliği aşında şeffaflıktan yoksun oluşlarıdır. Bu eksiklik üretici, alıcı ve satıcı arasındaki iletişimin kopukluğundan kaynaklanmaktadır (Steensgaard, 1974: 41-42, 57, 58). İletişimin bu doğası gereği, piyasalarda kısa dönemli büyük dalgalanmalar görülmekte ve bunların sonucu olarak ortamın en belirgin özelliği olan belirsizlik katlanarak artmaktadır.

Bizce burada vurgulanması gereken önemli nokta şudur: Kervan ticareti devrinde, sıradan iktisat kuramları ışığında, çok sayıda alıcı ve satıcının varlığından ötürü tam rekabetçi görünümü veren piyasada aslında, sıradan iktisadın temel bir varsayımına aykırı olarak, haber ve bilgi akışkanlığının tam ve sıfır maliyetle sağlanması şöyle dursun, tam tersine haberin ve stratejik bilginin kıt ve eşitsiz dağılımından doğan üstünlükler nedeniyle tüccarlar sürekli olarak teknelci birtakım üstünlükleri zamana karşı yarışarak değerlendirmek durumundadırlar. Bu piyasa tanımı neoklasik modellere ters düştüğü gibi, iktisadi tarihe damgasını vurmuş olan Fernand Braudel'in düşüncesinden de farklıdır. Braudel iktisadi toplumsal dünyayı üçe ayırmış, alt basamakta gündelik yaşamın yapılarına yer vermiş, orta katmanda geniş ve şeffaf, çok sayıda alıcı ve satıcının etkileştiği, sunum ve istemin yasalarının tartışmasız egemen olduğu bir piyasayı tanımlamış, en üstte dar fakat egemen bir kapitalizmin teknelci unsurlardan oluşan, gizliliği ve belirsizlikten kaynaklanan gücünü alabildiğince değerlendiren gizemli görünümünü betimlemiştir (Braudel, 1982). Bizim çizdiğimiz resim, yukarıdakinden farklı olarak, ikinci ve üçüncü katmanları birleştirmekte, çok katımlı pazar ekoncmisinin şeffaf olmaktan kaynaklanan teknelci üstünlüklerle her an içiçe dinamiğini vurgulamaktadır. Bu yüzden, günümüz iktisadında Yeni Avusturya Okulu'nun vurguladığı piyasanın belirsizlik bağlamında sürekli bir keşif süreci olma özelliğini öne çıkaran yaklaşımıyla büyük benzerlikler taşımaktadır (Kirzner, 1992).

Kervan ticareti kapsamında mallarla birlikte taşınan haber ile öykünün birbiriyle ilişkisi bir başka önemli noktadır. Benjamin'in haber ile öyküyü karşı karşıya getiren yaklaşımı kanımızca anakronistiktir. Sorunu yakın gözlükleriyle irdeleyen Benjamin, modernizmin söz konusu ortamı dönüştüren etkisini gözden kaçırmıştır demek yanlış olmaz. Şöyle ki, haber ile öykünün ayrışması için neyin haber neyin öykü olduğuna karar vermemizi sağlayacak bir kıstas gerekir. An-

cak böyle bir ölçütle haber değeri taşımayan, olabilirlik sınavını geçemeyen anlatı nesnelere öykü diye sınıflandırılabilir. Neyin olabilir neyin olamayacağına ise belirsizliğin alabildiğine yaygın olduğu bir ortamda değil, ancak büyük ölçüde giderildiği ve sınırlandırılıp evcilleştirildiği bir ortamda karar verilebilir. Daha açık bir deyişle, ancak toplumsal yaşamda belirsizlik eşiği aşıldıktan sonra haber ile öykü ayrışır. Söz konusu belirsizlik eşiği, modernizmin kendi başlangıcından başka birşey değildir. Kervan ticareti döneminde görülen yaygın ve sürekli biçim değiştiren belirsizlik ortamında henüz haber ile öykünün ayrışması beklenemezdi. Bu yüzden, modernitenin kıldan ince kılıçtan keskin sınavından önce haberler, öykülerin koruyucu kabuğu içinde taşınırdı. Bu taşınmışlık (*embeddedness*) niteliği haberin öyküsel bir anlatı bağlamı içinde, tıpkı iktisadi etkinliklerin genel toplumsal çerçeve içinde taşınmışlığında olduğu gibi (Polanyi, 1957) ayrışmamışlığını sergiler.

Kervan ticareti ortamında, neyin haber neyin öykü olduğuna öznel biçimde karar verilir, bir gün haber olarak yorumlanan bir anlatı başka bir gün öykü olarak algılanırdı. Bu durumun doğal bir sonucu, kervanın taşıdığı diğer mallardan farklı olarak, haberin açık seçik fiyatlandırılmamasıdır. Böylece, "yükte hafif, pahada ağır" malları taşımaya amaç edinen kervanın, tek "hem yükte hem pahada hafif" malı haber olmaktadır. Alıcılar haberdan ayrıca bir bedel ödemeksizin yararlanabilmektedir. Elbette haberin maliyeti kervanın genel maliyetleri içinde yer aldığından, mal fiyatlarına ve oradan da tüketicilere yansımaktadır. Alıcıların görünürde ayrıca bir haber bedeli ödemediği bu ortamda tüccar, haberin yayılmasında izlediği bazı yönlendirme ve engellemelerle hiç olmazsa geçici bazı kazanımlar sağlayabilmektedir. Sonuçta haber, kervan ticaretinin alıcı kitlesine sağladığı bedelsiz bir hizmet olarak getirilmekte, buna karşılık aynı ticari yapının işlerliğini sürdürmesini sağlaması nedeniyle bu ticari örgütlenme biçiminden yarar görenler açısından olumlu bir etki yaratmaktadır. Bu nedenle, kervan ticareti kendi ta-

şiddetli haberlerle kendi işlevselliğini pekiştirmektedir denebilir.

5. Çölün Gemileri, Denizin Develeri

Orta Doğu'da uzun yol kara ticareti, Romalılarla birlikte tekerleğin tarihe gömülmesinden sonra deve kervanlarına kalmıştır (Bulliet, 1975). Özellikle Anadolu'da, kervanları yalnız develerden değil, at ve diğer yük hayvanlarından da oluşturmak geleneksel olduğu gibi, bazı durumlarda, aynı kervanda yüklerin deve ile taşınırken, yolcuların at sırtında yolculuk etmeyi yeğledikleri de görülmüştür. Zaman zaman, hızlı ulaşımın zorunlu olduğu durumlarda, at ister istemez deveye göre öncelik kazanmıştır. Kervandaki tüccarlardan birisi kervanbaşı olarak seçilir ve yolculukla ilgili zamanlama ya da konaklama gibi önemli kararları alır (Coon, 1958: 337; Faroqhi, 1984: 50-51). Kervanbaşının kendisinin de bir tüccar olması, ister istemez maliyet bilincinin kervanun örgütlenmesinde düzenleyici bir işlev üstlenmesini sağlar. Ancak kervanbaşılardan yolları bilmediği ender durumlarda ayrıca bir de kılavuz alınması yoluna gidilir.

Her bir deve yükünün ortalama 250-300 kg. olduğu göz önüne alınırsa, bu ortalama at ya da öküz yükünün iki, eşek yükününse dört katı kadardır. Kervanların ortalama hızı saate 4-5 kilometre olup, günde yaklaşık 25-30 kilometre yol katederler. Kervanların deve sayısı ise güzergahlarına göre büyük farklılıklar sergiler. Örneğin, 1800 yılında Sudan'dan Mısır'a giden Darfur kervanı 5,000 kadar deveden oluşurken, 1820'de Süveyş kervanı 500, Sennar kervanı ise 500-600 deveydi. 1847'de Bağdat-Şam kervanı 1,500-2,000 deve, Şam-Bağdat kervanı ise 800-1,200 develik olup her bir yönde 12-15 sefer yapılmaktaydı. Yine 1870'lerde, yalnız deveden değil çeşitli 15,000 yük hayvanından oluşan Tebriz-Trabzon kervanı yılda üç gidiş-dönüş yolculuğu yapıp toplam 25,000 ton mal taşımaktaydı ki, bu da o zamanın 500-600 tonluk gemileriyle karşılaştırıldığında, her bir yönde 7-8 gemiye eşittir (Issawi, 1982: 52). Bir başka kısa ama önemli yol olan İ-

kenderun-Halep hattında yıllık kervan yükü 1860'da 40-50,000 ton iken, yüzyıl sonuna doğru, yeni ulaşım araçları nedeniyle azalmak şöyle dursun, 1896-1898'da 66,000 tona çıkmıştır (Issawi, 1988: 213). Bu durum, kervan ticaretinin teknolojik ve kurumsal gelişme karşısında gerileyecek yerde (Steensgaard, 1974) yeniden yapılanarak varlığını sürdürebilmesinin bir göstergesidir. Aslında kervan taşımacılığının diğer seçeneklere göre bir maliyet üstünlüğü vardır. Bir kervan biraraya getirildikten sonra, yola koyulması doğasının gereğidir. Çünkü kervanı oluşturan hayvanlar yol boyunca buldukları otlaklarda bir bedel ödemeksizin beslenecekler ve su içeceklerdir. Bu durum özellikle kurak bölgelerde ve çöllerde, kervanın hiçbir yerde uzun süre konaklayamayacağı gerçeğine neden olur (Coon, 1958: 333). Aç susuz kalmamak için zaten hareket etmek zorunda olan bir kervanın taşımacılık hizmetleri karşısında talep edeceği bedel çok daha esnek olabilecektir.

Yukarıda örneklerini gördüğümüz gibi, taşıdığı yükün miktar ve değeri açısından yaklaşıldığında, kervan ticaretinin güvenliği son derece önemli bir sorun olma özelliğine sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde geleneksel olarak Kahire ve Şam'dan Hicaz'a her yıl hareket eden binlerce develik Hac kervanları ticari kervanlardan dinsel ve ideolojik işlevlerinin önceliği açısından farklılık göstermekle birlikte, bu kervanların uçsuz bucaksız çöllerde Bedevi saldırılarına karşı güvenliğini sağlamanın bile zaman zaman sorun olduğu (Faroqhi, 1994: 54-73) düşünülürse, ticari kervanların sürekli bir güvenlik sorunuyla karşı karşıya bulunduğunu anlamak kolaylaşır (Issawi, 1988: 140, 189-90).

Genel olarak her türlü kervanın güvenliğini sağlamak için üç yola başvurulabilir. Birinci yol, devletin bir altyapı hizmeti olarak yol güvenliğini askeri önlemlerle sağlamak olmasıdır. Bu durumda bu güvenliğin sağlanması uğruna yapılan harcamalar devlet kasasından çıkar. Elbette bu devlet harcamalarına, kervandan çıkarı olanlar da dolaylı olarak

ödedikleri çeşitli vergilerle katkıda bulunuyorlardı. Ancak, bu harcamaların tek finansman kaynağı tüccarların ödediği vergiler olmadığına göre, burada bireysel değil, bir toplumsal maliyet etkeninden söz edilebilir. Bu durumda devletin, güçlü olduğu dönemlerde, bu hizmeti kendi başına sağlama-sı sonucu, kervan tüccarlarına kısmi bir koruma rantı (*protection rent*) aktardığı söylenebilir. Tek bir piyasa fiyatı varken bu fiyattan bazı satıcıların koruma harcamalarını üstlenerek, bazılarının bu harcamalardan kısmen kurtulmuş olarak yararlanması durumunda, bu ikinci tür satıcılar daha yüksek kârlar edeceklerdir ki, bu kâr üstünlüğünün kaynağını koruma rantı olarak değerlendirmek doğru olur (Lane, 1979). İkinci yol, devletin, güvenlik harcamalarını azaltmak için tehdidin kaynaklanabileceği unsurlarla bir çeşit uzlaşmaya girmesi ve bu yolla onları belli bazı kazanımlar karşılığında caydırmasıdır. Kuşkusuz bu durumda devletin verdiği ödünlerin bedeli, aksi durumda doğrudan üstlenmesi gereken koruma harcamalarından az olmalıdır; çünkü eşitlik durumunda bile devlet zayıflık izlenimi vermemek için kendi sorumluluğunu üstlenir. Üçüncü yol, kendi başına hareket eden kervancıların kimi zaman özel güvenlik gücü oluşturarak, kimi zaman da olası tehdit unsurlarıyla pazarlık sonucu kendi güvenliklerini sağlamalarıdır (Issawi, 1988: 247-49). Bu son durumda, tüccarın maliyet hesaplarında bir girdi olarak yer alan gerçek anlamda bir koruma maliyetinden söz edilebilir. Gerçekte, genellikle bu yolların bir bileşimi ile karşı karşıya gelindiğini söylemek yanlış olmaz.

Ticaretin düzenli aralıklarla yola koyulan kervanlar biçiminde örgütlenmesinin ardında doğrudan doğruya koruma kaygısı (Weber, 1981: 210) ve maliyet bilinci yatar. Nasıl sınırlı sayıda yolun güvenliğini sağlamak, bütün olası yolların güvenliğini aynı anda sağlamaktan çok daha kolaysa, sınırlı sayıda yolun güvenliğini yalnız belli zamanlarda sağlamak her zaman sağlamaktan daha kolaydır. Ticaret düzeyinin çok yüksek olmadığı ortamlarda, ticarete konu olan malların biriktirilerek düzenli aralıklarla yola çıkarılması ekono-

mik olarak mantıklı bir davranıştır. Söz konusu strateji sonucu yalnız güvenlik harcamaları düşürülmekle kalınmaz, ticaretin örgütlenmesinde genel olarak ölçek ekonomileri (*economies of scale*) ilkesi yaşama geçirilmiş olur. Böylece birim başına koruma, ulaşım ve yönetim masrafları görece olarak düşük tutulur.

Deve kervanları ile gemilerin arasında bazı işlevsel benzerlikler olduğu gözlemlenmiştir (Coon, 1958: 330). Daha da ileri giderek, bir kısım tarihçilerin deve için çölün gemisi deyimini kullanmaları anlamsız değildir (Atiya, 1962). Akdeniz dünyasının Orta Doğu ve Kuzey Afrika kesimlerinde çöllerde develerden oluşan kervanların ticari olarak örgütlenme biçimi ile denizde gemilerin kervan ya da konvoylar halinde örgütlenme biçimi (*caravan navigation*), yukarıda irdelediğimiz özü açısından önemli bir farklılık taşımaz. Korsanlığın Akdeniz'de kol gezdiği dönemlerde, aynı korumacılık kaygılarıyla davranılmış, deniz ticaretine güzergah ve zamanlama sınırları getirilmiştir (Özveren, 1997: 16).

Yukarıdaki biçimde örgütlenmiş bir ticaret çerçevesinde iletişim de, doğal olarak, haber ve bilginin biriktirilerek, düzenli aralıklarla bir yerden diğerine taşındığı bir nitelik gösterir. Bu yöntemle, haber ve bilginin gerek güvenli biçimde taşınması, gerek ölçek ekonomilerinden yararlanılması sonucu maliyetlerinin iyice düşürülmesi, gerekse devlet açısından önem taşıyan denetlenebilirliği bir ölçüde güvence altına alınmış olur. Bir ölçüde diyoruz, çünkü haberin doğasında bir oyunbozanlık vardır. Yirminci yüzyıl aykırı tiyatrosunun önde gelen isimlerinden Antonin Artaud, tiyatro ile veba arasında ilişki kurduğu bir yazısında (Artaud, 1934), Doğu Akdeniz'den yola koyulan bir geminin öyküsünü anlatır. Artaud'ya göre küçük bir Güney Avrupa prensliğinin kendi düşlerine inanan hükümdarı, gördüğü bir düş sonucu korkuya kapılarak bu geminin limana girmesini durup dururken, anlaşılmaz bir biçimde engeller. Bir süre daha yolunda seyreden gemi daha sonra yanaştığı Akdeniz

ticaretinin düğüm noktası olan Marsilya'da veba salgınına neden olur. Kervan gemiciliğinin bir önemli gerekçesi de veba gibi salgın hastalıkların yayılmasını denetim altında tutmaktır. Haber de veba gibidir. Siyasi yetkenin isteğinden bağımsız olarak, doğası gereği, tam olarak denetlenemez, kendince yayılma yollarını eninde sonunda bulur, hele bunun, belirsizliğin kol gezdiği, piyasa farklılıklarının yol açtığı yüksek kar ortamlarında, iktisadi bir getirisi olduktan sonra.

Kaynakça

- Anderson, Benedict (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Artaud, Antonin (1964). "Le théâtre et la peste." *Le théâtre et son double* içinde. Paris: Folio, 21-47, [1934].
- Atiya, Aziz (1962). *Crusade, Commerce and Culture*. New York: John Wiley & Sons.
- Benjamin, Walter (1968a). "The Storyteller." *Illuminations*. Hannah Arendt (der.) içinde. New York: Schocken Books. 83-109.
- Benjamin, Walter (1968b). "The Task of the Translator." *Illuminations*. Hannah Arendt (der.) içinde. New York: Schocken Books. 69-82.
- Bimbir Gece Masalları* (1993). Çev. Alim Şerif Onaran. İstanbul: AFA Yayınları.
- Borges, Jorge Luis (1994a). *Histoire universelle de l'infamie/Histoire de l'éternité*. Paris: Union générale d'Éditions.
- Borges, Jorge Luis (1994b). *Yedi Gece*. İstanbul: Can Yayınları.
- Braudel, Fernand (1982). *Civilization and Capitalism, 15th-18th Century. Vol II: The Wheels of Commerce*. New York: Harper & Row.
- Bulliet, Richard (1975). *The Camel and the Wheel*. Cambridge: Harvard University Press.
- Calvino, Italo (1972). *Le città invisibili*. Milano: Giulio Einaudi.
- Coon, Carleton S. (1958). *Caravan: The Story of the Middle East*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Dale, Stephen Frederic (1994). *Indian Merchants and Eurasian Trade, 1600-1750*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ekeland, Ivar (1993). *The Broken Dice and Other Mathematical Tales of Chance*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Faroqhi, Suraiya (1994). *Pilgrims and Sultans: The Hajj under the Ottomans, 1517-1683*. London: Tauris.
- Faroqhi, Suraiya (1984). *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia: Trade, Crafts and Food Production in an Urban Setting, 1520-1650*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Finley, M. I. (1982). *The World of Odysseus*. New York: Penguin Books.
- Foucault, Michel (1977). *Language, Counter-Memory, Practice*. Ithaca: Cornell University Press.
- Foucault, Michel (1970). *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*. London: Tavistock Publications.
- Issawi, Charles (1982). *An Economic History of the Middle East and North Africa*. New York: Columbia University Press.
- Issawi, Charles (1988). *The Fertile Crescent, 1800-1914: A Documentary Economic History*. New York: Oxford University Press.
- Kirzner, Israel M. (1992). *The Meaning of Market Process: Essays in the Development of Modern Austrian Economics*. London: Routledge.
- Kıyas-ı Enbiya* (1978). İstanbul: Ada Yayınları.
- Kristeva, Julia (1980). *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York: Columbia University Press.

- Lane, Frederic C. (1979). *Profits from Power: Readings in Protection Rent and Violence Controlling Enterprises*. Albany: State University of New York Press.
- Mann, Michael (1986). *The Sources of Social Power, Vol. 1: A History of Power from the Beginning to A.D. 1760*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Minh-ha, Trinh T. (1989). *Women, Native, Other: Writing Postcoloniality and Feminism*. Bloomington: Indiana University Press.
- Myerhoff, Barbara (1982). "Life History Among the Elderly: Performance, Visibility, and Re-membering." *A Crack in the Mirror: Reflexive Perspectives in Anthropology*. Jay Ruby (der.) içinde. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 99-117.
- Özveren, Eyüp (1997). "Marsilya Ticaret Odası Belgelerinde Ondokuzuncu Yüzyıl Öncesi Kıbrıs." *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*. 3(1): 13-22.
- Pasolini, Pier Paolo (1983). *Il sogno del centauro*. Roma: Editori Riuniti.
- Pasolini, Pier Paolo (1975). *Trilogia della vita*. Bologna: Capelli editore.
- Pirenne, Henri (1937). *Economic and Social History of Medieval Europe*. New York: Harvest.
- Pirenne, Henri (1952). *Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade*. Princeton: Princeton University Press.
- Polanyi, Karl (1957). "The Economy as Instituted Process." *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*. Karl Polanyi, Conrad M. Arensberg, ve Harry W. Pearson (der.) içinde. New York: The Free Press. 243-270.
- Pound, Ezra (1973). *Selected Prose: 1909-1965*. New York: New Directions.
- Smith, Adam (1976). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Steensgaard, Niels (1974). *The Asian Trade Revolution of the Seventeenth Century: The East India Companies and the Decline of the Caravan Trade*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Steiner, George (der.) (1993). *After Babel: Aspects of Language and Translation*. Oxford: Oxford University Press.
- Tappe, E.D. (1950). "Bentham in Wallachia and Moldavia." *The Slavonic and East European Review* 29(72): 66-76.
- Ubicini, M. A. (1856). *Letters on Turkey: An Account of the Religious, Political, Social, and Commercial Condition of the Ottoman Empire*. London: John Murray.
- Vargas Llosa, Mario (1990). *Storyteller*. New York: Viking Penguin.
- Vernant, Jean-Pierre (1990). *Myth and Society in Ancient Greece*. New York: Zone Books.
- Vilar, Pierre (1974). *Or et monnaie dans l'histoire*. Paris: Flammarion.
- Weber, Max (1981). *General Economic History*. New Brunswick: Transaction Books.
- Yourcenar, Marguerite (1984). *A Coin in Nine Hands*. London: Black Swan.

Paradigmatic Shifts in the Theory on Patriarchy Subjectification of "Women"

Şule Toktaş-Çelik

Abstract

In feminist thought, the concept of patriarchy has been used to refer to the systematic organization of male supremacy and female subordination. Although the feminist appropriation of the concept as an analytical and political tool has been essential, it has brought by certain theoretical and pragmatic dilemmas as well. In this article, general evaluation of the critiques directed towards patriarchy within feminism has been targeted. Along the lines of these critiques, the discourse of the structuralist approaches centered around the presumption that the gender order constructs and oppresses the "woman" has been questioned. When questioning, it has been argued that women were not passive objects of some externally developing and functioning social order but on the contrary they were the active subjects, the initiators. In other words, as a party to the gender order, women actively determine in every sphere of the social life and initiate by reproducing, resisting and interacting with patriarchy. With this idea, the importance of power and resistance dynamics in the process of placement and subjectification of women in gender relations has been emphasized.

Ataerkillik Üzerine Geliştirilen Teoride Paradigma Değişimleri

"Kadınlar"ın Özneleştirilmesi

Özet

Feminist düşüncede ataerkillik (patriyarka) kavramı, örgütlü bir erkek egemenliği ve kadınların ezilimi olarak kullanılmaktadır. Ancak ataerkilliğin feminizmdeki bu politik ve analitik kullanımı, kavramı vazgeçilmez kılmamasına rağmen teorik ve pratik açmazları da beraberinde getirmiştir. Bu yazıda amaçlanan, feminizm içinde ataerkillik kavramına yöneltilen eleştirileri değerlendirmek ve bu eleştiriler doğrultusunda toplumsal cinsiyetin oluşumunda yapısalci yaklaşımların benimsediği toplumsal cinsiyetçi düzenin "kadın"ı oluşturduğu ve ezdiği söylemini sorgulamaktır. Bu fıkırsel sorgulamada esas olarak kadınların kendileri dışında gelişen ve işleyen bir toplumsal düzenin etkileyimsiz nesnelere değil, aksine oluşturan ve değiştiren etkin özneleri oldukları savunulmuştur. Başka bir ifadeyle, kadınların toplumsal cinsiyet düzeninin bir tarafı olarak yaşamın her alanında yer alan ve gerek yeniden üretmek gerekse direnerek ataerkillik ile sürekli bir etkileşimi ve pazarlığı olan aktif özneler oldukları görüşü ileri sürülmüştür. Bu görüş ile birlikte, kadınların toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki konumlanış ve özneleşme süreçlerinde güç ve direniş dinamiklerinin gözünde bulundurulmasının önemi vurgulanmıştır.